

2023 – 5

HOLLANDS Maandblad

Marieke Lucas Rijneveld

Ingmar Heytze

Mark Boog

Iris Le Rütte

Fredie Beckmans

Mieke de Vos Op zoek naar de historische sensatie

HOLLANDS Maandblad

INHOUD NO. 5 – 2023

vijfenzestigste jaargang • nummer 906
mei 2023

Opgericht in 1959 door K.L. Poll.

www.hollandsmaandblad.nl

Deze maand

Mieke de Vos – In het voetspoor van de historische sensatie

Ingmar Heytze – Gedichten

Dorien de Wit – Weg

Marieke Lucas Rijneveld – Gedichten

From the book depository – Studieadvies

Iris Le Rütte – Gedichten

Roman Helinski – Isolatie

Vicky Francken – Gedichten

Margriet de Koning Gans – Een klein palaver

Mark Boog – Gedichten

Fredie Beckmans – Zeg eens nee

Tekeningen Dirk Comello

Auteurs in dit nummer

Colofon

Deze maand

Bastiaan Bommeljé

Zelfs in het moderne bestaan zijn er af en toe momenten waarop men de eigen tijd goedgeluimd in de ogen durft te kijken. Wanneer men dan vol verwachting het hoofd in het universum steekt, blijkt dat evenwel al snel te klein, te eendimensionaal, te eindig, alsook te propvol met gemeenplaatsen en platitudes. Deze existentiële beklemming hoeft echter geenszins te eindigen in gemelijk en gramstorig gemopper op ons tijdsgewricht. Dat kan er immers ook niets aan doen dat de kruitdampen en lijkenlucht van de oorlog in de Oekraïne zich zo moeiteloos mengen met de muziek van het Eurovisiesongfestival. Neen, deze ogenblikken zijn er juist om te beseffen dat als de realiteit maar niet bestond, de werkelijkheid beslist beter te verdragen zou zijn.

Er is, wil ik zeggen, een tragisch aspect aan het menselijk geploeter dat zo vaak uitkomt bij het tegendeel van wat wordt beoogd, maar toch nimmer uitzichtloos is. Integendeel, zelden in de geschiedenis is het uitzicht zo onderhoudend geweest. Derhalve is er geen enkele reden voor vertwijfeling omdat de zojuist gekozen leden van de Provinciale Staten als eerste beleidsvoornemen hebben besloten dat elke provincie van Nederland ook nog een eigen songfestival krijgt. Men hoeft evenmin te wanhopen omdat het Europees Parlement alle giftige PFAS heeft verboden, terwijl deze stoffen onmisbaar zijn in zonnecellen en windturbines, die noodzakelijk zijn voor een beter klimaat. Er is geen reden zich desperaat te voelen nu menig landgenoot de ene medemens wil respecteren door de andere te cancelen. Men hoeft niet radeloos te worden nu de stikstofuitstoot moet worden gestopt, terwijl tegelijkertijd 900.000 woningen moeten worden gebouwd hetgeen een stikstofexplosie teweegbrengt.

Ja, dit alles is tragisch en tegelijkertijd onderhoudend. Bovendien is het allemaal eenvoudig te begrijpen als iets dat de oude Griekse filosofen omschreven als een ‘aporie’: een vraagstuk zonder uitweg, een probleem zonder oplossing. Er is geen ontsnappen mogelijk, en toch wordt er getekend, geschreven, gedicht, en soms zelfs gelezen. Tegen de klippen op, tegen de tijdgeest in, en tegen de werkelijk *tout court* als dat nodig is.

In dit perspectief is het nogal teleurstellend dat het huidige geestesleven zo overkookt van de hunkering naar het eigen gelijk, terwijl doorgaans niet eens duidelijk is hoe de vraag luidde. Wellicht heeft dit te maken met de digitale debilisering van onze tijd, maar zeker is dat de veelheid aan apodictische levensvisies doen terugverlangen naar de Britse historicus A.J.P. Taylor, die zijn eigen tegendraadse opvattingen omschreef als ‘strong opinions, weakly held’. Thans zijn we omringd door ‘weak opinions, strongly held’ en is de kunst van het ongelijk hebben verloren gegaan ergens tussen twitter en de talkshows.

Daarom is het leerzaam de beginselen van *Hollands Maandblad* in herinnering te roepen, zoals oprichter K.L. Poll die in 1959 formuleerde: *‘Dit blad zal vaker verwijzen naar een goed humeur dan naar een slecht. De schrijvers zullen gemeen hebben dat zij zich als twijfelaars beschouwen tegenover de zelfverzekerde praters over ‘Westerse waarden’, als conservatief tegenover de kwekers van een vijf minuten voor twaalfstemming, als conformist tegenover de schelders zonder goede manieren, als negatief tegenover de zoekers naar een positief geluid, als individualist tegenover ieder groepsbelang.’* – Met zulke beginselen kan men vrijwel elke dag, en wellicht zelfs deze maand de eigen tijd goedgeluimd in de ogen te kijken.

lees het nieuwe nummer

Studieadvies in een tijd van intellectuele kitsch

From the book depository

Onlangs besloot minister Dijkgraaf van Onderwijs tot een radicale ingreep in de regeling van het bindend studieadvies (BSA) in het hoger onderwijs. Vanaf het studiejaar 2025-2026 hoeven alle studenten in alle studierichtingen in hun eerste jaar nog maar 30 van de 60 studiepunten te halen. Volgens de minister zorgde het BSA voor overmatige ‘studiestress’ en was het een aanslag op het ‘studentenwelzijn’. Tot op heden mocht elke opleiding in het hoger onderwijs autonoom beslissen hoe men het BSA toepaste, zodat sommige studierichtingen de volle 60 studiepunten eisten en andere in het geheel niets (het gemiddelde in het Nederlands hoger onderwijs was 41 studiepunten van de 60).

Het ontging de meeste media dat minister Dijkgraaf met deze versoepeling een oude wens van zijn voorganger realiseert. Al in 2018 wilde toenmalig onderwijsminister Van Engelshoven (ook D66) het BSA afschaffen, maar koos (tevergeefs) voor een verlaging naar 40 studiepunten na boze reacties van universiteiten en hogescholen. Bovendien waren er grote twijfels in de politiek, die zelf had gevraagd om invoering van het BSA om het uiterst lage rendement in het Nederlands hoger onderwijs op te krikken. Ook zij betoogde destijds dat ‘de druk die op studenten wordt gelegd te hoog is’ en dat studenten ‘de kans moeten krijgen om zich breder te ontwikkelen’ dan de studie alleen.

Dat de minister met haar demarche vooral probeerde in het gevlei te komen bij de studenten die boos waren over het leenstelsel dat in 2015 was ingevoerd, onder meer met steun van de PvdA en van haar eigen partij D66, verhinderde niet dat de mythe van de ondraaglijke studiestress was geboren. Net als zij verwijst minister Dijkgraaf naar ‘onderzoeken’ die bewijzen dat het

‘studenten-welzijn’ door het BSA wordt aangetast, maar in feite gaat het om een enquête van de studentenvakbond onder de eigen leden en een verkenning van het RIVM over de samenhang tussen het leenstelsel en psychische problemen. De enige wetenschappelijke studie over het bindend studieadvies werd uitgevoerd aan de Technische Universiteit Delft en had als conclusie dat het prima werkte om studenten te motiveren de studie serieus te nemen. Ook de destijds scheidend rector magnificus en voorzitter van het CvB van de Universiteit Leiden Carel Stolker had dit vastgesteld. Volgens hem koos de politiek uit populistische motieven voor ‘langstudeerders, studenten in een verkeerde studie, en voor nog meer werkdruk voor onze docenten’.

Minister Dijkgraaf herhaalt echter vol overtuiging de mythe van Van Engelshoven over het gebutste ‘psychische welzijn’ van studenten en de ‘verlammeende werking’ van het BSA. Ondanks bozige reacties uit het onderwijsveld en menig negatief getoonzette ingezonden brief bij de nationale kranten, was de minister overtuigd van zijn aanpak van de ‘studiestress’. Volgens Dijkgraaf wordt ‘de lat in het eerste jaar vaak te hoog gelegd, met te veel druk op de student tot gevolg’.

Zulks maakt nieuwsgierig hoe hoog die lat dan wel niet ligt aan de Nederlandse universiteiten en welke druk de minister bedoelt. Het is gek, maar er klonk nimmer enige zorg over ‘studentenwelzijn’ toen jaren geleden al Frans en Duits als talen verdwenen uit het universitaire curriculum. Nimmer hoorde men de minister over hoge latten toen onlangs bleek dat ook de beheersing van het Engels door Nederlandse studenten onvoldoende is. En hoe zit het met die ondraaglijke druk oog in oog met de vaststelling aan de Universiteit Utrecht dat Nederlandse studenten zelfs wat betreft hun eigen taal ‘een te lage taalvaardigheid hebben’, ja, dat ze ‘het rationele discours steeds minder beheersen en niet goed meer kunnen denken aan de hand van taal’.

Evenmin hoorde men de minister en studentenorganisaties kreunen over een te hoge lat toen het afgelopen decennium het curriculum van veel studierichtingen met 20 tot 25 procent werd beknot, toen boeken

steeds meer plaats maakten voor pdf'jes met een voorgeschreven 'leesbelasting' (van liefst 4 pagina's per uur), toen veel studierichtingen een aanzienlijk deel van het eerste jaar gingen gebruiken voor het vak 'academische vaardigheden' (bedoeld wordt: lezen, schrijven en rekenen), noch toen werd besloten dat 20 procent plagiaat bij scripties toelaatbaar is, en evenmin toen universiteiten afspraken dat de vijfhonderd commerciële bureaus voor scriptiebegeleiding de werkstukken van studenten tegen betaling mogen opkalefateren.

Goed, men kan zich voorstellen dat de lat hoog ligt en de belasting aanzienlijk is bij de kleinere bètastudies waarmee Dijkgraaf bekend is. Van de populaire studies met het overgrote deel van de studentenpopulatie, zoals rechten, psychologie, economie en sociale wetenschappen, kan dat echter zeker niet worden gezegd, ook al is het uitvalpercentage daar nog vaak boven de 50 procent. En hoe hoog ligt de lat eigenlijk bij de bron van de wildgroei van het Nederlandse hoger onderwijs, de nieuwe 'kundes', zoals communicatiekunde, managementkunde, vrijetijdskunde, genderkunde en onderwijskunde, waarvan het kennisdoel dikwijls even onduidelijk is als de studiebelasting.

In dit perspectief is het geen wonder dat hele wetenschapsgebieden zijn verworpen tot onvruchtbare vlakten waar alleen nog zinnen als 'The problematisation of the spatiality in the materiality of the posthuman self-reflexivity in our trans-global identity' als postmoderne zombies ronddolen.

Wie het onderwijsdebaacle in Nederland bekijkt, zou bijna geneigd zijn te concluderen dat de voortdurende verlaging van de eisen aan studenten in het hoger onderwijs naar beneden is doorgegeven. Waarom zou je nog Duits kiezen als je weet dat je die taal nooit tegenkomt op de universiteit? Waarom zou je een boek lezen als in het hoger onderwijs toch alle boekenlijsten zijn afgeschaft en je academische vorming zich voltrekt via digitale snippets tekst? Waarom zou je begrijpelijk leren schrijven als het hoger onderwijs kant en klare voorbeeldscripties aanbiedt, als je een scriptiebureau in de arm mag nemen, als blijkt dat je

ook een master-opleiding kunt afronden met een podcast, een blog of een video.

De BSA-maatregel van Dijkgraaf is bovenal een verdere stap in de infantilisering van het hoger onderwijs. Als iedereen op z'n hurken gaat zitten, is het vanzelfsprekend dat op menige universiteit colleges alleen nog worden gegeven van negen tot drie in één vak, omdat afwijking van de schooluren 'te verwarrend' is voor studenten. Dan is het niet verwonderlijk dat men steeds meer klachten van studenten hoort over 'gebrek aan huiswerkbegeleiding'. En dan is het welhaast vanzelfsprekend dat het nu gemeengoed is dat studenten aan hun docent vragen: 'Meester, hebben we morgen les op school of is het al grote vakantie?'

Laten we er niet omheen draaien. Er zijn nogal wat studies in het hoger onderwijs die helemaal niet zorgen voor 'studiestress', maar die integendeel onnozelheid een slechte naam geven. O ja, en de groteske maatregel van Dijkgraaf, die de grootste miskleun is in zijn ministeriële bestaan, geldt zeker niet voor alle jongeren met stress. Denk dus niet dat jongeren in de zorg voortaan maar de helft van hun stervende patiënten hoeven te verzorgen. Deze maatregel geeft de privileges louter aan de meest geprivilegieerden.

lees het nieuwe nummer

Alleen

Iris Le Rütte

Er zwemt een meerkoet door de spiegeling
van het riet. Waterscherven knappen
geruisloos onder hem. Zijn roep
kaatst tussen de oevers –

eenzaamheid botst
op eenzaamheid. Het water
sluit zich naadloos en vergeet
na de laatste rimpeling

alles wat bestaat. Er is alleen
water, denkt het water.

Wordt gekapt

Kijk, zei ze
en ze wees naar
een boom

op zijn bast stond
een wit kruis
gekalkt.

Dat ben ik.

Nooit

Kijk niet om
zei je, maar
ik keek

en zag dat er
mos groeide
op de stenen

waar je ooit
je voetstappen
opvouwde.

Aangespoeld

Een rozenblaadje
tussen wat schelpjes –

aangespoeld verdriet
en verder niets

dan zout, schuim
en het oneindig dreunen
van de zee.

Kil

Mijn gedachten waaien op
als een zwerm spreeuwen
boven het opengereten land.

Ploegvoren in de kilte van de lente.
Jij bent plots dichtbij.
De aarde rilt even.

Herinneringen ontstaan
uit schraalheid.

Herfstlicht

Mijn moeder wacht,
poseert in zijn schaduw.
Ze leunt op haar stok.

Reusachtig roestig
strekt hij zijn stam, reikt
nog dieper de hoogte in

en buigt dan
zijn takken als armen
om haar heen.

Bladervingers vatten vlam
en het herfstlicht breekt
nu ik je zo zie staan, mam.

lees het nieuwe nummer

Zeg eens nee

Fredie Beckmans

Het is lang geleden dat ik heb geschreven, in elk geval over Kierkegaard, Wittgenstein en mijn eigen teletijdmachine. Nu ja, tal van brieven die ik ooit in een ver verleden schreef, zijn inmiddels vertaald en in een Duits literair tijdschrift verschenen. Afgezien daarvan was ik als schrijver nog maar moeilijk op gang te krijgen. Waarschijnlijk was ik afgeknaapt door het redacteurschap dat ik voerde over een kunstmagazine waarin mijn eigen teksten steeds vaker niet gecorrigeerd werden. De verantwoordelijke corrector beweerde dat teksten van een kunstenaar als kunstwerk moeten worden beschouwd, daar verander je niks meer aan, ook de fouten niet. Een museumdirecteur gaat toch ook niet in een schilderij correcties aanbrengen omdat een bepaalde kleurschakering hem niet bevalt?

Klinkt overtuigend, maar ik twijfel. Heb vaak te horen gekregen dat mijn kunst er zo ‘Duits’ uitziet, en daar valt inderdaad niet veel aan te verbeteren. Maar dat geldt niet voor mijn taal die ook nogal ‘Duits’ is, maar dan vanwege mijn povere kennis van de Nederlandse grammatica – daar valt wel iets aan te doen.

Het is overigens een wonder dat ik dit nu schrijf, want ik heb beloofd vandaag een schilderij af te maken. Na het hele coronagedoe ben ik opgehouden als Duitstalige gids in Amsterdam toeristen rond te leiden op de fiets. Heb een nieuw bijbaantje om te overleven gezocht en gevonden. Hondenschilder. Lach niet, het betaalt goed. Mijn specialiteit: een dik stuk karton een beetje verkreukelen en daar de hond op schilderen, zonder enige achtergrond. De hond van vandaag is een jonge beagle. De opdrachtgeefster kijkt en tuurt vaak ver in het verleden. Haar plek is de Utrechtse sterrenwacht Sonnenborgh. Heb haar gevraagd of ik niet een keer met een van mijn eigen tijdmachines mag langskomen.

Vannacht kon ik trouwens slecht slapen. Diepe gedachten en ander getob. Ben namelijk gevraagd om een nieuwe, ‘hedendaagse’ Gijsbrecht van Aemstel te illustreren met twintig tekeningen. Op mijn bedcomputer zocht ik een groot deel van de nacht of Vondel ooit over diamanten schreef. Schrok me een ongeluk. De computer wist dat er honderd passages in zijn oeuvre zijn waar hij het over diamanten heeft. Vaak zet hij die af tegen ‘zeilstenen’ (het duurde even voordat ik begreep dat hij magneetstenen bedoelde – prachtige naam: ‘zeilsteen’) Zo noteerde Vondel: *‘De diamant, de vorst der kostelijke steenen, / Verdrijft zwaermoedigheid van ’t harte, en stilt het weenen.’*

En in de Gijsbrecht? Niks, nada, geen diamant te vinden, alleen ‘ciment’. Dat heb ik dan weer, ‘ciment’, maar het klinkt wel beter dan ‘cement’. Bij zoiets kan ik alleen Gerrit Komrij aanhalen, die ooit iets dichtte in de trant van: daar waar ieder die een gat graaft goud, diamanten en wonderen vindt, graaf ik een gat en delf enkel kiezelstenen. Ik kan mijn geluk niet op.

Maar ik moet vandaag echt verder met die hond. Daarom ter zake, ongecorrigeerd.

Vorige week stond ik aan de rand van een Oostenrijks bos te schilderen. Een klus als letterschilder. Is in Nederland een uitstervende kunstvorm – alleen heel af en toe wordt hier nog de naam van een café handmatig op het raam geschilderd. Tegenwoordig gaat dat met plastic plakletters. Ik doe dat niet en daarom stond ik daar aan de rand van een mini-bos in de niederösterreichische Alpen als kunstenaar woorden te schilderen. Het was bij de ingang van een klein dorp. De naam doet er eigenlijk niet toe, maar heeft tegenwoordig toch wel een speciale lading. Sankt Corona am Wechsel.

Op een gegeven moment ontwaarde ik in de verte een joelende groep kinderen die naderde over de hoofdstraat. Een schoolklas met leraar. Ze kwamen mijn kant op. Toen de klas bij me in de buurt was, maande de leraar tot stilte. Hij groette me niet, typisch Oostenrijks. Ik wilde niet

zo onbeleefd zijn en knikte naar de kinderen. Stelde me meteen aan ze voor als 'der Friedrich aus Holland', kunstschilder. Ik vertelde ze dat ik drie grote, nee echt megagrote vogelhuizen aan het beschilderen was met allerlei namen van vogels. Voor een beter begrip floot ik een merel na. Ze lachten, krijsten en joelden. De leraar kon het niet schelen, was blijkbaar geen kunstliefhebber.

Een van de kinderen vertelde me dat ze net nog in de kerk van Sankt Corona waren geweest en dat die kerk heel toepasselijk de Sankt Corona Kirche heet en dat ze in de kerk van hun leraar mochten schreeuwen zo hard als ze konden. Na zo'n vijf minuten had hij gebaard dat ze stil moesten zijn, en toen moesten ze zingen. Er werd een lied ingezet en toen ze klaar waren, vroeg hij of ze het verschil tussen schreeuwen en zingen in de kerk hadden gehoord. Of ze hem precies konden uitleggen wat het verschil was. Is dat nou modern onderwijs? Hoe bepaal je het verschil tussen geschreeuw en zang nou helemaal... in een galmende kerk. Een zingende vogel biedt hetzelfde dilemma. Is dat getsjilp wel echt zang of eerder gekrijs om aandacht?

De kinderen vertelden me toen dat de leraar had gezegd dat er ooit een wijs man had beweerd dat vogels tijdens het werk niet zingen, maar dat het zingen hun werk is. Langzaam daagde het me. De leraar die hier de Deense filosoof Søren Kierkegaard citeerde, was zelf een filosoof. Sterker nog, hij was een Oostenrijkse filosoof, en kon niemand anders zijn dan een achterneef van Ludwig Wittgenstein. Nee, het was Wittgenstein zelf. Die ochtend had ik immers weer eens aan de knoppen van mijn tijdmachine gedraaid en gedacht dat die haperde, maar al de knipperende lampjes hadden wel degelijk iets betekend. Niet voor niets heet de machine 'Futurum Exactum', wat bedoeld is als een ode aan de voltooide toekomst. Kennelijk was ik honderd jaar terug of zij honderd jaar vooruit geschoten. Alles klopte plots in dit onooglijke Oostenrijkse dorp. Wittgenstein heeft hier in de buurt aan diverse basisscholen lesgegeven en had hoogstpersoonlijk op deze dag in de Sankt

Corona Kirche bewezen dat zingen en schreeuwen in een kerk aan elkaar gelijkwaardig zijn.

Zo stonden we tegenover elkaar daar aan de rand van het bos bij de ingang van een Oostenrijks dorp. Hij zweeg wijsgerig en ik was bezig drie grote objecten te beschilderen. De kunstenaar van het geschilderde woord tegenover de filosoof van het betekenisvolle woord. We stonden tussen een walnotenboom en een kersenboom. Van de oude kersenboom waren al behoorlijk wat kersen naar beneden gevallen. Ludwig zei plots gortdroog: ‘Ook gedachten vallen soms onrijp van de boom.’ Ik kon het niet laten en zei dat Nietzsche eens iets had geschreven in de trant van: ‘Een heftige wind waait door de bomen en overal vallen de vruchten naar beneden – waarheden. Het is de verspilling van een al te overvloedige herfst, je struikelt over waarheden en trapt er zelfs een paar dood – er zijn d’r te veel van.’

Zelf wilde ik nog wel een waarheid erbij doen. Ik wees naar de walnotenboom en zei: ‘Het is begin zomer en die vruchten hangen nog onrijp in de boom, net als gedachten moeten ze nog eetbaar worden.’ Hij keek me schalks aan en zei dat wat je niet kunt eten, je niet in je mond moet steken. Hij bedoelde natuurlijk: waarover je niet kunt praten, moet je zwijgen.

Tja, als woordkunstenaar legde ik het daar af tegen de filosoof van het woord. Ik probeerde nog die andere in Oostenrijk geboren filosoof, Paul Feyerabend, in de strijd te gooien met diens kerngedachte: *Anything goes*. Maar Wittgenstein was het spelletje beu en vroeg wat ik aan het doen was. Ondertussen vermaakten de kinderen zich gelukkig met het plukken van kersen van de kersenboom en het spugen naar elkaar van de afgesabbelde pitten.

Om de aandacht af te leiden van de woordschilderkunst, vertelde ik hem dat ik om in mijn onderhoud te voorzien ook tijdmachinemonteur was. En toen kon ik niet meer ophouden met spreken. ‘Ik heb er altijd eentje bij me om aan te sleutelen,’ ratelde ik. ‘Ik ben hier en nu uit het

jaar 2023 en vanochtend toetste ik het geboortejaar van mijn vader in, 1921. Stephen Hawking heeft ooit beweerd dat je met een tijdmachine alleen maar voorwaarts kunt, en dat je niet omgekeerd, dus terug in de tijd kan, omdat je dan je moeder zou kunnen vermoorden. Ik dacht vanochtend: wie houdt me tegen als ik mijn vader al bij zijn geboorte vermoord? En daar ben ik dan.'

Wittgenstein luisterde aandachtig en vroeg of hij ook een keer mocht, want zijn vader was wel de grootste hork die hij ooit had ontmoet. Ik raadde het hem af. Kon immers geen garantie geven, want de gevolgen waren niet te overzien.

Toen vertelde Wittgenstein dat hij net iets had gelezen over een voorspelling voor het jaar 2021. Die kwam erop neer dat de mensen zich niet meer hoefden te voeden met tastbaar voedsel. Een nieuw product zou op de markt zijn gekomen dat alles overbodig maakte. Voedzaam uranium. In het begin zouden er velen aan dood gaan, zo stipuleerde de voorspelling, maar zij die overbleven, zouden zo sterk zijn dat ze zich voortaan met de straling zouden kunnen voeden, gratis en voor niks. Net zoals de goden zich tegoed deden aan onze rookoffers.

Beste Ludwig, lachte ik, je bedoelt onze eigen Nederlandse Dr. A.E. Thierens! En vervolgens sprak ik de wijsgeer op belerende toon toe: 'Adolph Ernestus Thierens leefde van 1875 tot 1941 en was militair, ambtenaar en astroloog. Als redacteur van het astrologisch tijdschrift *Urania* publiceerde hij ook veelvuldig over tarot, theosofie en vrijmetselarij. Dat weerhield hem er niet van om in 1925 te promoveren in de wijsbegeerte aan de Universiteit van Lausanne. Kan het zijn dat je een tractatus van hem hebt gelezen? Want Thierens schreef: "Dan leeft de mensch dus om zoo te zeggen 'op zijne zenuwen' en is de 'maag' zo goed als 'opgeheven'."'

Wittgenstein keek me verschrikt aan en deed er het zwijgen toe, omdat hij hierover niets kon zeggen. Om hem gerust te stellen, zei ik: 'De Russische dictator Poetin heeft zojuist bedreigd enorme voedselpakket-

ten met uranium boven West-Europa te droppen. Gratis en voor niks. Het lukt ons evenwel nog steeds niet om ervan te genieten, wat Thierens ook beweerde. Zullen we niet liever een deuntje kunstfluiten. Ik heb gehoord dat jij de *Haydn Variationen* van Brahms uit je hoofd kan fluiten. Ik ook. De kinderen zullen zeker ophouden met kersenpitten spugen als we daar zo in de glooiende vallei staan te kunstfluiten. Als we klaar zijn, zullen ze applaudisseren en hoef je niet meer te zwijgen. Dan spreek je als Meester Ludwig en zeg je de wijze woorden: “Voor een filosoof groeit er altijd meer gras in de valleien van onnozelheid dan op de kale heuvels van schrandtheid.”

Ludwig staaarde verwilderd om zich heen, alsof hij zijn eigen werk nog niet had gelezen. Toen riep hij naar een meisje: ‘Sofia kom eens hier!’ Vervolgens keek hij weer naar mij en zei dat hij me iets ging uitleggen over misvattingen in taalgebruik.

Toen Sofia voor hem stond, zei hij: ‘Sofia zeg eens “nee”.’

Sofia antwoordde: ‘Waarom?’

‘Sofia doe niet zo flauw en zeg eens “nee”.’

‘Waarom?’

‘Voor de laatste keer, zeg eens “nee”!’

‘Wat zegt u?’

Wittgenstein leek aangeslagen en keek me bedroefd aan. ‘In Cambridge kan ik mijn studenten gewoon iets vragen en dan antwoorden ze,’ mompelde hij. ‘Maar die Oostenrijkse belhamels hier... Ze had gewoon “nee” moeten zeggen en dan had ik kunnen zeggen: bedoel je “nee” omdat je me niet wil antwoorden of zeg je “nee” omdat je het woord “nee” herhaalt. Het antwoord klinkt hetzelfde, maar het heeft totaal verschillende betekenissen. Neem de papegaai die zegt: “Ik begrijp je niet.” Moeten we hem dan geloven?’

Het werd me toen wel duidelijk dat deze Wittgenstein als leraar hopeeloos had gefaald. De kinderen waren tussen de tien en twaalf jaar oud en zouden nooit doen wat hij ze vroeg. Ik probeerde de zaak te redden door

aan te bieden ze een rondleiding in het bos te geven, vogeltjes te kijken en te luisteren en dat allemaal in de Duitse taal. Was tenslotte voordat ik tijdsmachinemonteur werd in Amsterdam een gids op de fiets geweest, en dan alleen in het Duits. In het bos zouden we het roodborstje horen roepen en dan zou ik vertellen dat in Amsterdam de roodborstjes echt heel anders klinken dan hier. Dat is echt zo, niet alleen wij mensen spreken veel verschillende talen, maar ook de vogels. Elke vogelsoort zingt zoals die gebekt is, maar overall iets anders.

De kinderen joelden, ze begrepen me en wilden het bos in. Maar Wittgenstein wilde niet toegeven en vroeg of zijn leerlingen de kleur groen konden definiëren zonder gebruik te maken van een doodoener als: het gras is groen. Hij plukte een groen blad van de boom en zei toen dat hij een groen blaadje in zijn hand had. Leg mij nu uit wat die groene kleur is, zei hij uitdagend.

Ik stond paf. Ben kunstschilder en tegenwoordig heeft dankzij spectrumanalyse of wat dan ook elke tint van de kleur groen een eigen nummer. Maar hij vroeg een definitie van de kleur groen. Ik noch de kinderen wist het. Ik wist dat de kleurenleer van Goethe op foute aannames was gebaseerd, maar ik besefte nu dat Wittgensteins latere kleurenleer bovenal een taalspel was om de namen van specifieke kleuren te benoemen zonder dat je gebruik maakt van een voorbeeld.

Gelukkig had ik mijn iPhone bij me en tikte twee woorden in: 'groen' en 'wikipedia'. Er verscheen een technische beschrijving van de kleur groen waar geen mens wat aan heeft. Gelukkig begreep niemand wat ik aan het doen was en daarom kon ik op gezaghebbende toon flarden van de wiki-pagina opdreunen: 'Ik ga jullie nu als kunstschilder iets over de kleur groen zeggen. Een van de moeilijkste aspecten van het realistisch schilderen van een landschap is het gebruik van de juiste kleur groen. Het menselijk oog merkt een miniem nuanceverschil groen, in tegenstelling tot andere kleuren, direct op. Om een natuurlijke kleur te bereiken, kan daarom de verf nooit direct uit de tube worden gebruikt, maar moet altijd worden gemengd.'

Ik had niet gezwegen omdat ik hierover honderduit kon praten, maar had buiten de filosoof gerekend. Ludwig zei met een zware Oostenrijkse tongval: *‘Wer zu viel weiß, für den ist es schwer, nicht zu lügen.’*

Wauw, die had van mezelf kunnen zijn, want mijn lijfspreuk is: Ik lieg de waarheid alsof die is verzonnen waar je bij staat.

Nu hadden we niets meer te zeggen en keken we elkaar zo wijsgerig mogelijk aan. De kinderen waren er allang vandoor gegaan en speelden verstoppertje in het bos. Veel konden ze niet hebben opgestoken van Wittgenstein als leraar. Hij had in die periode zes jaar lang het beroep van leraar uitgeoefend in deze contreien, maar was wel elke twee jaar van school veranderd. Uiteindelijk riep hij de kinderen bij elkaar en zei dat ze naar huis mochten. Vervolgens nodigde hij me uit om in het Gasthof ‘Zum Waldhof’ van de nu 93-jarige Franz Loitzl een hapje te eten. Specialiteit in deze buurt was hersens en nieren. Ik riep verrukt daar heel erg veel zin in te hebben. Ben een groot liefhebber van elke vorm van orgaanvlees. Eendentongetjes, schapenogen, kippenmaag, maar ook elke vorm van bloedworst – geen probleem. In een buitenwijk van Nairobi pas nog gebakken bloedworst van geitenbloed gegeten.

Als nagerecht namen we ‘Brandteigkrapfen’, een van Wittgensteins favoriete spijzen. Wij zouden het soesjes noemen, maar in Oostenrijk doen ze er gekonfijte sinaasappelschil door en strooien ze veel poedersuiker aan de buitenkant. Geheel voldaan en voordat de rekening zou komen, maakte ik aanstalten om afscheid te nemen. ‘Het is weer tijd om aan de knoppen van de waarheid te draaien,’ zei ik en stond op.

Hij keek me verbaasd aan. ‘Welke knoppen?’ vroeg hij. Oeps, ik heb me vergist, bedoelde de knoppen van mijn tijdmachine. Wilde nog vertellen tien jaar geleden zijn graf in Cambridge te hebben bezocht en dat er toen een thriller van Mickey Spillane op zijn steen lag, met als titel *The Long Wait*. Toch maar niet gedaan, ik draaide aan de knoppen van mijn machine en zei tot ziens.

Wie dit verhaal niet gelooft, hoeft bij Google alleen maar mijn naam en 'Sankt Corona' en 'Waldkunst' in te typen. En dan beseft men onherroepelijk dat de ongezouten waarheid zowel het waarst als het ongeloofwaardigst is van alle mogelijke waarheden.

lees het nieuwe nummer

Auteurs in dit nummer

FREDIE BECKMANS (1956) – Schilder, schrijver, voorzitter van de Worstclub. Opgegroeid in een nonnenklooster te Winterswijk. Winnaar Hollands Maandblad Schrijversbeurs 2006-2007 (*essayistiek*).

MARK BOOG (1970) – Dichter en schrijver. Zijn debuutbundel *Alsof er iets gebeurt* (2000) werd onderscheiden met de C. Buddingh'-prijs. In 2006 ontving hij de vsb Poëzieprijs (2006). Recentste roman: *Café De Waarheid* (2018); recenste poëziebundel: *Het einde van de poëzie en andere gedichten* (2022).

DIRK COMELLO (1985) – Kluizenaar-tekenaar te Hengelo. Behaalde in 2010 zijn BA Fine Art aan de AKI / ArtEZ Academy of Art & Design. Won in 2013 de Fiep Westendorp Stimuleringsprijs.

VICKY FRANCKEN (1989) – Debuteerde als achttienjarige met poëzie in *Hollands Maandblad*, waarna ze de Hollands Maandblad Schrijversbeurs 2008-2009 (*poëzie*) ontving. In 2017 verscheen haar eerste bundel, *Röntgenfotomodel*, die werd bekroond met de C. Buddingh'-prijs en de Jo Peters Poëzie Prijs.

ROMAN HELINSKI (1983) – Schrijver en journalist. Publiceerde in o.m. *Hollands Maandblad*, *Hard Gras* en *Das Mag*. Na zijn debuutroman *Bloemkool uit Tsjernobyl* (2014) verscheen *De wafelfabriek* (2017), dat werd genomineerd voor de Bookspot Literatuurprijs. In 2021 verscheen de novelle *Brandsmoor*.

INGMAR HEYTZE (1970) – Publiceerde talrijke poëziebundels, waaronder *Met wat geluk* (2022), en diverse prozabundels, waaronder *Reisoefeningen* (2013). In 2008 ontving hij de C.C.S. Crone-prijs en in 2016 de Maartens-

penning. Was in 2000 ‘huisfilosoof’ van het Utrechtse Centraal Museum. ingmarheyte.nl

MARGRIET DE KONING GANS (1942) – Studeerde Nederlands en algemene literatuurwetenschap te Leiden. Ontving de Hollands Maandblad Schrijversbeurs 2005-2006 (*in de categorie essaysitiek*).

IRIS LE RÜTTE (1960) – Beeldend kunstenaar en dichter. Exposeert in binnen- en buitenland. Maakte ook talrijke grote sculpturen voor de openbare ruimte. In 2022 werd haar beeld van Ireen Wüst onthuld. Van haar dichtbundel met tekeningen *Ik dicht je bij me* verscheen in 2022 de achtste druk. irislerutte.nl

MARIEKE LUCAS RIJNEVELD (1991) – Dichter, schrijver. Ontving o.m. in 2015 de Hollands Maandblad Aanmoedigingsbeurs (poëzie), in 2016 de C. Buddingh'-Prijs, in 2020 de Ida Gerhardt Poëzieprijs en in 2021 de F. Bordewijk-prijs. De Engelse vertaling van haar roman *De avond is ongemak* (2018) werd bekroond met de Booker International Prize (2020). De recentste dichtbundel is *Komijnsplitsers* (2022).

MIEKE DE VOS (1961) – Historicus en vertaler. Publiceerde onder andere in *Armada*, de *Nederlandse Boekengids* en *Hollands Maandblad*. Vertaalde Sappho, Propertius, Theocritus en diverse Hellenistische dichters. In 2022 verscheen haar vertaling van poëzie van Tibullus: *Mijn liefste is op het land; Gedichten*.

DORIEN DE WIT (1980) – Tekent, schrijft, maakt korte films en ontwerpt (audio)wandelingen. Won de Hollands Maandblad Schrijversbeurs 2019 (*poëzie*). Haar bundel *eindig de dag nooit met een vraag* (2021) werd gelauwerd met de Poëzie Debuutprijs en genomineerd voor de C. Buddingh'-prijs. doriendewit.nl

HOLLANDS Maandblad

Redactie: Bastiaan Bommeljé (a.i.)

Vormgeving: Steven Boland • *Correctie:* Aron Groot

Redactieraad: Gerard van Emmerik, Mark Boog en Merijn de Boer

Copyright: Auteursrecht voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt, door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Hollands Maandblad bedankt de volgende partijen voor hun sponsoring:

De Bezige Bij, Alfabet Uitgevers, Ambo | Anthos, Atlas Contact,

Das Mag Uitgevers en Sebes & Bisseling Literary Agency.

Deze uitgave werd mede mogelijk gemaakt door subsidie van het Nederlands Literair Productie- en Vertalingenfonds, thans Nederlands Letterenfonds.

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

Redactiesecretariaat: Hollands Maandblad • Postbus 59.752 • 1040 LG Amsterdam •
Tél. 020-6175955 • info@hollandsmaandblad.nl (niet voor kopij)

Ingezonden bijdragen worden niet retour gezonden, u krijgt antwoord per e-mail.

Uitgever: Stichting Hollands Maandblad, p/a Bilderdijkkade 63-b • 1053 VJ Amsterdam

Abonnementen: 12 nummers per kalenderjaar, prijs per jaargang € 92,50 •

Proefabonnement (3 nummers) € 27,50 Abonnementen die niet één maand voor afloop van de abonnementsperiode zijn opgezegd, worden automatisch verlengd

Opgave: S.P. Abonneservice • Postbus 105 • 2400 ac Alphen aan den Rijn.

Telefoon tijdens werkdagen van 9.00-17.00 uur: 088-1102052.

Een acceptgiro voor betaling volgt

Losse nummers: € 7,95 • dubbelnummers € 9,90 • Verkrijgbaar bij de boekhandel of door bestelling via www.hollandsmaandblad.nl dan wel per mail: HollandsMaandblad@spabonneservice.nl